

utjecaju granice i vojnokrajiškog sustava na transhumantna kretanja, zatim o transformaciji prirodnog pejzaža tromeđe, dominantnim tipovima kulturnog pejzaža i strukturi urbanih i ruralnih naselja u obzoru tromeđe, poštansko-sanitarnim kordonima kao kontroliranim putovima posredovane komunikacije, ekohistorijskom aspektu toponomastike šireg prostora tromeđe i mnogim drugim pojedinostima.

Jednom riječju, studija obrađuje različite pravce i koncepcije u razvoju kartografije triju imperijalnih sustava i ukazuje na različite primjere kartografskih pristupa tih sustava širem prostoru tromeđe. Medusobne suradnje u tim pristupima nije bilo, ali je njihovo uzajamno prožimanje u dominantnim trendovima u stanovitom smislu ipak uočljivo. Studija također upućuje na istraživačke mogućnosti u identifikaciji ekohistorijskih aspekata tromeđe pomoću kartografskih izvora. Izvorne karte, planovi i skice ne mogu nadomjestiti ili zamijeniti narativne, statističke i druge izvore, ali u kombinaciji s njima mogu znatno pridonijeti potpunijoj, produbljenijoj i sadržajnijoj spoznaji prošle stvarnosti. Iako je studija specijalističke naravi, tj. usredotočena je na određeni prostor u određenom vremenu, ona kao uostalom i cijela publikacija može biti poticajna svakome tko se u prepoznatljivoj artikulaciji vlastitih interesa nužno suočava s izazovima intelektualnog povezivanja različitih narativnih i drugih najčešće više ili manje deskriptivnih obavijesti s kartografskim i sličnim vizualnim predlošcima.

Na kraju publikacije nalaze se kratice (131), popis izložaka (133-140), literatura (141-142) i kartografske reprodukcije (145-160).

Željko Holjevac

*Vladimir N. Brovkin: Behind the Front Lines of the
Civil War - Political Parties and Social Movements
in Russia, 1918-1922*

Princeton University Press, Princeton,
New Jersey, 1994., 455 stranica.

Vladimir Brovkin, predavač na više američkih sveučilišta (Harvard University, American University, Washington D.C), objavio je više radova sa područja novije ruske povijesti.

Ova knjiga, kako se može i naslutiti iz njenog naslova, ne bavi se ratnim operacijama ruskog građanskog rata, nego onim bitnim iako ne i odmah vidljivim događajima i procesima koji su se odvijali iza crte bojišnice. Istovremeno ona ruši predodžbu o tom ratu kao sukobu u kojem su glavni i jedini akteri bili "crveni" (boljševici) i "bijeli" (caristi). Brovkin nas, nasuprot takvom gledanju na građanski rat, upoznaje sa bogatom, raznolikom a često i zbnunjujućom lepezom različitih političkih i društvenih skupina na koje se tijekom tih godina raslojilo rusko društvo. Ta analiza duboke raslojenosti i raznolikosti ruskog društva ponovno je aktualna i danas, kada se iznova postavlja pitanje može li ruska državotvornost prevagnuti nad mjesnim, regionalnim i pojedinačnim nacionalnim identitetima.

Knjiga je podijeljena na zahvalu (str. XI), popis kratica (XII), uvod (3-22), prvi dio "1918-1919" (23-235), drugi dio "1920-1921" (237-388), epilog (389-401), zaključak (403-422), popis korištenih izvora i literature (423-443) i indeks imena i pojmova (445-455).

U uvodu Brovkin razmatra različite interpretacije ruskog građanskog rata. On odbacuje mišljenje velikog dijela zapadnih povijesničara da su boljševici dobili građanski rat zato jer su na

svojoj strani imali radništvo. Naprotiv, tijekom cijelog trajanja građanskog rata radnici su često obustavljali rad i bunili se protiv boljševika, koji su na to odgovarali nemilosrdnom državnom represijom. Zapadni povijesničari smatrali su da su boljševici pobjedili zbog podrške (barem jednog dijela) stanovništva, a nikada nisu razmotrili mogućnost da građanski rat može dobiti i ona strana koja nema širu potporu vlastitog stanovništva. Zapadna historiografija odbacivala je takvo viđenje građanskog rata smatrajući ga uplitanjem protusovjetske hladnoratovske promidžbe u povijest, čime je (dijelom) prihvatila službeni sovjetski mit o građanskom ratu. Nakon raspada SSSR-a u Rusiji se pojavljuje novi mit o građanskom ratu, ovaj put protokomunistički, koji za tragediju tih godina optužuje “marksiste”, “Židove” i “strance”, odbijajući prihvatiti da su glavni čimbenici i donosioci svih bitnih odluka u cijelom ratu bili upravo sami Rusi.

Brovkin smatra da vojni čimbenik (broj ljudi, pušaka i topova) u građanskom ratu nije bio presudan. Relativno male vojske bijelih generala ostvarile su ogromne uspjehe i zauzele velike teritorije u kratko vrijeme ne zahvaljujući svojoj snazi, nego zato što je stanovništvo u boljševičkoj pozadini bilo izuzetno nezadovoljno te je svojim djelovanjem išlo na ruku napredovanju “bijele plime”. Tako je “bijelima” išlo na ruku djelovanje Mahnovaca u Ukrajini, kozaka sa područja Dona i radničkih vojnih jedinica koje su podržavale esere (SR - socijalrevolucionari). O vladavini bijelih generala i admirala često se razmišlja kao o “diktaturi”, ali u suštini radilo se o potpunoj anarhiji i samovolji. “Bijeli” nisu stanovništvu mogli ništa ponuditi, od sebe su odbili svoje potencijalne saveznike i oni su se uskoro okrenuli protiv njih. Upravo je opće nezadovoljstvo u pozadini “bijelih”, a ne snaga crvenog konjaništva omogućila isto tako naglu “crvenu plimu” i boljševičku pobjedu.

Nakon pobjede nad bijelima boljševici su krenuli u militarizaciju radništva i nasilno skupljanje hrane na selu. Trebalo je doći do hrane za vojsku i gradove bez obzira koje je materijalne i ljudske žrtve to iziskivalo. Kao odgovor na to dolazi do “zelene plime”. Za razliku od “crvenih” i “bijelih” “zeleni” su bili zbilja svenarodni seljački pokret koji se bori za svoj opstanak, dom i obitelj. Dobili su ime zato jer su se skrivali po šumama i suprostavljali se svakom za koga su smatrali da ugrožava njihovu egzistenciju. Sovjetska historiografija uglavnom je prešućivala taj pokret, osim pojedinih slučajeva koji zbog svog opsega nisu mogli biti zaobiđeni. To se prije svega odnosi na “Antonovščinu”, koja je dobila ime po Antonovu, vodi “zelenih” u tambovskoj regiji. Sovjetska historiografija proglasila je pobunu u Tambovu kao jedan (usamljeni) primjer kontrarevolucionarne pobune. U stvari, cijela ruska provincija bila je “zelena”, a istovremeno u gradovima su se širili štrajkovi i pobune, od kojih je najveća bila u pomorskoj bazi Kronštat pored Petrovgrada. Ipak, unatoč istinske snage, raširenosti i svenarodne podrške, zeleni nisu pobjedili. Razlog je u tome što su oni djelovali lokalno, vezani za svoj kraj i njegovu neposrednu okolicu. Umjesto da koordiniraju svoju djelatnost, “zeleni” ustanci protiv boljševika bili su nepovezani. Za razliku od njih boljševici su djelovali globalno kao “vojno-industrijska mobilizacijska ustanova” (*military-industrial mobilization agency*) – kontrolirali su željezničke prometnice i raspolagali represivnim aparatom (vojskom i političkom policijom). Boljševici nisu predstavljali ni radnike ni seljake, niti bilo koju drugu društvenu klasu ili skupinu, oni su postali skupina pojedinaca za sebe, koji nisu birali sredstva da dođu do pobjede. Samim time pogrešno je praviti razliku između “dobrog” Lenjina i “lošeg” Staljina, budući da su metode masovnog terora postale uobičajne daleko prije Staljinovih čistki. Ipak, boljševici nisu pobjedili samo zbog toga što su raspolagali centraliziranim sustavom represije, nego i zato što su posvađali seljake i natjerali ih na međusobno uništavanje - jedan dio njih vezali su uza svoju politiku i antagonizirali ih protiv ostatka. Takve metode uništavanja politički nepodobnog seljaštva korištene su i kasnije, npr. na teritoriju Poljske kojeg je 1939. nakon sporazuma Hitlera i Staljina okupirala sovjetska Crvena armija.

Brovkin prati i djelovanje menjševika (socijaldemokrata), esera i liberalnih kadeta (KD - konstitucionalni demokrati), odnos crvenih i bijelih prema njima kao i razloge njihove političke marginalizacije i neuspjeha da se nametnu kao bitan politički čimbenik u građanskom ratu.

Boljševici su u ratu ostvarili vojnu pobjedu, ali je zemlja bila toliko iscrpljena da su konačno ipak bili poraženi i barem privremeno natjerani na povlačenje – prihvaćen je NEP (Nova ekonomska politika) i seljak je opet dobio slobodu i pravo odlučivanja na selu. Tijekom 1930-ih počeo je novi napad na selo, još strašniji od onog provedenog tijekom građanskog rata. Dugoročno, seljak je ipak pobjedio – stagnacija i kriza sovjetskog društva tijekom 1980-ih opet će natjerati komuniste da dozvole privatno vlasništvo nad zemljom. Slomom komunizma rusko društvo opet je obnovilo političke stranke, slobodni tisak, kozačke skupštine, pravo na štrajkove i javne demonstracije. Rusija nakon sloma komunizma traži svoj novi identitet. Brovkin se jedino nada da to neće opet završiti tragičnom reprizom građanskog rata.

Pri pisanju ove knjige Brovkin se koristio obilnom literaturom – velikim brojem znanstvenih radova, objavljenih izvora (npr. sjećanja raznih sudionika ruskog građanskog rata), kao i novina i časopisa iz tog razdoblja. Brovkin je obišao različite arhive u Sjedinjenim Američkim Državama i Evropi. Među ostalim, koristio se dokumentima američkog ministarstva vanjskih poslova koji se čuvaju u Nacionalnom arhivu u Washingtonu, dokumentima sovjetskih vlasti grada Smolenska koji se čuvaju na harvardskom sveučilištu (te dokumente su 1941. zarobili Nijemci, da bi nakon 1945. završili u Americi). Konačno, i najvažnije, Brovkin se koristio i dokumentima koji se čuvaju u Moskvi – u Sveruskom središtvu za čuvanje i proučavanje dokumenata suvremene povijest (bivši Središnji arhiv KPSS-a), Središnjem državnom arhivu Oktobarske revolucije i Središnjem državnom arhivu Sovjetske armije. Bivši sovjetski arhivi koji su dugo bili nedostupni zapadnim povijesničarima sada su bogati izvor informacija za reinterpretaciju novije ruske povijesti.

Na kraju treba spomenuti da je 1998. objavljena Brovkinova knjiga *Russia after Lenin – Politics, Culture and Society, 1921-1929*, koja predstavlja svojevrsan nastavak ovdje prikazane knjige. To je jednako zanimljiva analiza raznih segmenata sovjetskog društva (npr. seljaštva, radništva, omladine, žena) u razdoblju nakon Lenjinove smrti i u prvim godinama Staljinove vladavine.

Nikica Barić

Mile Bjelajac: *Vojska Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca /Jugoslavije 1922-1935*

Beograd, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd,
1994., 327 stranica

Mile Bjelajac je već 1988. objavio knjigu “Vojska Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1918-1921”, a ova knjiga predstavlja drugi dio planirane triologije koja bi trebala prikazati povijest kraljevske jugoslavenske vojske sve do njenog sloma u travanjskom ratu 1941. Osim zanimljivosti teme kojom se ova knjiga bavi, ona privlači pažnju i zato što nam daje uvid u razmišljanja i zaključke jednog povijesničara iz “treće” Jugoslavije. Prije i tijekom raspada bivše jugoslavenske države, a i sada kada su njene bivše republike postale nezavisne države, povijesničari tih novonastalih država često su zauzimali suprotne stavove o različitim povijesnim

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RAD OVI

32-33

ZAGREB 1999.-2000.

Izdavač
Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Za izdavača
Neven Budak

Redakcija
Branka Boban
Neven Budak
Mirjana Gross
Franko Mirošević
Iskra Iveljić
Nikša Stančić
Božena Vranješ-Šoljan

Urednički kolegij
Ivo Goldstein
Marijan Maticka
Mario Strecha

Izvršni urednik
Mario Strecha

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb, Ivana Lučića 3
tel. 385 1/ 6120 150, 6120 158, fax. 385 1/ 6156 879

Časopis izlazi jednom godišnje. Izdavanje časopisa sufinancira
Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske
br. 6859/1 od 5. X.1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Ministarstvu znanosti i tehnologije
Republike Hrvatske pod brojem UP-547/2-84-1984.

Naslovna stranica

Iva Makvić

Prijevod sažetaka

Marina Denona-Krsnik (njemački)

Ivo Goldstein (engleski)

Tisak

KRATIS, Vrapčanska 15, Zagreb

Tiskanje završeno u srpnju 2001. godine

Naklada

300 primjeraka

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb

UDK 949.75

RADOVI 32-33

/ [uređivački odbor Ivo Goldstein... et al.]. - Zagreb

: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta,
1999.-2000. – 520 str. ; 24 cm

– Summaries.

ISBN 0353-295X